

Spaudos vaidmuo kuriant pilietinę visuomenę

Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė

Vilniaus universiteto
 Žurnalistikos instituto doktorantė
 Bernardinų g.11, LT-01124, Vilnius
 Tel. (8-5) 2 19-30 41
 Faks. (8-5) 2 19 30 39
 El. paštas: Jolitalink@hotmail.com

Straipsnio tikslas – nagrinėti specifinį spaudos vaidmenį viename iš visuomenės raidos etapų: kuriantis naujai socialinei struktūrai, pilietinei bendruomenei ir jai aktyviai dalyvaujant pirmoje viešosios srities raidos pakopoje. Lietuvoje, kaip ir kitose posovietinėse šalyse, kuriose totalitarinės ideologijos dominavimas deformavo tiesos ir identiteto sampratą, keičiantis visuomeninei struktūrai, psichologinio saugumo poreikis ir lūkesčiai, kuriant geresnę ateitį, buvo susiję su spauda, tuo laikotarpiu atlikusia kompensuojamąją funkciją.

Įvykiai Rytų Europoje, buvusioje Sovietų sąjungoje iki 1990-ųjų skatino ginkluotus konfliktus. „Dainuojanti revoliucija“ Baltijos valstybėse tyrėjų vertinama politinės raidos modelio aspektu. „Nacionalizmas be žiaurumo“ suvokiamas kaip fenomenas, sąlygotas baltų istorinio ir kultūrinio paveldo, palyginti su agresyviu serbų, kroatų, kaukazičių nacionalizmu, pasireiškusi išsivaduojant iš sovietinio „tautų kapiyno“. Neginkluotą nacionalinį pasipriešinimo judėjimą ir skirtingų visuomenės grupių Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje dialogą organizavo ir rėmė laisvėjanti spauda. Visuomenės informavimo priemonių, kaip įtakingos socialinės jėgos, analizė; spaudos, mobilizuojančios, koordinuojančios ir drąsinančios žmones atvirai reikšti savo nuomonę, vaidmens identifikavimas bus naudingas tolesnei tyrimų, nagrinėjančių Lietuvos atgimimo spaudą ir jos raidos etapus 1988–1991 metais, eigai. Visuomenės teisė gauti informaciją yra politinė, spaudos sąsąjū su pilietine visuomene kontekstualizavimas svarbus kaip teorinis pagrindas, tiriant medijų funkcijas bei uždavinius demokratėjant visuomenei ir palankios piliečių sąmoningumui vystyti kuriant aplinką. Ši tema nėra tirta, XX a. devintojo dešimtmečio Lietuvos žiniasklaida apžvelgiama tik istoriografinės analizės aspektu, nepakanka dėmesio laisvėjančiam žiniasklaidos diskursui ir jo įtakai vertybių kaitos požiūriu.

Pagrindiniai žodžiai: visuomeniniai pokyčiai, spaudos vaidmuo, spaudos laisvė, žurnalistinė atsakomybė, viešoji erdvė, piliečiai.

Vienas iš svarbiausių žurnalistikos uždavinių yra aprūpinti piliečius tikslia ir patikrinta informacija, kuri būtina laisvai visuomenei funkcionuoti. Spauda, atlikdama įvairias funkcijas, padeda kurti politinį bendrabūvį: apibrėžti visuomenę, sukurti bendrą kalbą ir bendrą žinojimą, identifikuoti bendruomenės pažangą ir negatyvias

apraiškas; demokratija garantuoja, kad piliečiai gaus tikrus, patikrintus faktus, pateikiamus reikšmingame ir svarbiame visuomenei kontekste. Spauda, aktyviai palaikydama viešąją diskusiją, dalyvauja kuriant pilietinę politinę bendruomenę (Principles of Journalism 2007), tačiau visuomenės informavimo priemonių ir pilietinės ben-

druomenės vaidmenys yra skirtingi. Skiriasi spaudos vaidmens samprata visuomenėse, gyvenančiose pagal demokratinius standartus ir totalitariniuose režimuose, kuriuose visuomenės informavimo priemonės buvo naudojamos politinės propagandos tikslais. Realybės, kokią patyrė ir suvokė bendruomenė, ir pseudorealybės išraiškos, platinamos komunikaciniais kanalais, neatitiktis; okupacinės valdžios taisyklių, „kas galima ir ko negalima daryti“, primetimas sukūrė iškreiptą žmogiškojo orumo sampratą. Nenutrūkstamas melagingos informacijos srautas sukūrė „dvigubo mąstymo“, baimės išsakyti savo nuomonę (taip pat represijų baimės) igūdžius ir žeidė kiekvieno individo vertybes, identiteto suvokimą, savigarbą ir sąmoningumą.

Nacionalinės žurnalistikos ir spaudos raida yra tautos kultūros dalis, atspindinti tiek mentaliteto, tiek saviraiškos potencialą ir yra susijusi su literatūrinės kultūros raida. Visuomenės komunikacijos priemonių įtakos visuomenei „pereinamaisiais“ istoriniais laikotarpiais išsiaiškinimas padeda suprasti ir pačios bendruomenės raidos etapus: kai socialiniai procesai nebetenkina, nevyksta ekonominė pažanga, žmonės išeina į gatves išreikšti nepasitenkinimą, sustiprėja viešųjų diskusijų poreikis ir aktyvėja liaudies saviraiška. Politiniai sąjūdžiai skatina alternatyvios spaudos, kuri tenkina grupių informavimo poreikius, kūrimą. Naujos medijos ne tik mobilizuoja, organizuoja, skatina žmonių sąmoningumą, žadina istorinę atmintį ir naikina „baltąsias istorijos dėmes“; spauda tampa politinių judėjimų organu, išreiškiančiu skirtingų visuomenės grupių valią bei koordinuojančiu legalias veiksmų normas ir aktyvumą.

Lietuvos, kaip ir kitų Baltijos valstybių, ekonominę, politinę, kultūrinę raidą lėmė geopolitinė situacija: būdamos slenksčiu tarp Rytų ir Vakarų, patyrė abiejų skirtingų kultūrų įvairialypę įtaką, atsispindėjusią valstybės sąraangoje bei tautinėje savimonėje. Lietuvos, Latvijos, Estijos tarpusavio konkurencija, nulemta šalių kaimynystės, vertintina ne tik skirtingos raidos, bet sugyvenimo bendrabūvyje, priešinant išorės agresijai ir bendromis jėgomis kovojant už tautinį išlikimą, aspektu. Gyvenimas totalitarinio, represinio režimo sąlygomis, iš kartos į kartą perduodama ir žmonių sukaupia kelių prievartinių okupacinių režimų patirtis turėjo įtakos tautinio mentaliteto ir nacionalinio charakterio, pasižyminčio pragmatiškumu, konservatyvumu, uždarmu ir kraštutinėmis teisuoliškoms kategorijomis, padėjusiomis prisitaikyti ir išlikti, formavimuisi. Lietuvos homogeniškumo nagrinėjimas istorinių aplinkybių kontekste yra prasmingas nacionalizmo, kuris „nėra vien socialinės realybės dalis, nes jis kuria socialinę realybę“ (Donskis, 2005:15), analizės aspektu, tačiau tai nėra šio straipsnio tema. Istoriskai Lietuvos spauda daugelį dešimtmečių iki Nepriklausomybės atgavimo buvo kontroliuojama ir reguliuojama politinių valdžių, nebuvo įteisinta saviraiškos ir žodžio laisvė. Lietuviškos spaudos raida nuo pirmojo spaudos įstatymo įsigaliojimo 1919 metais buvo reglamentuojama kitais įstatymais ir prieštariniais sprendimais; laisvai prieinami informacijos mainai, kaip ir teisė žinoti, buvo apriboti (Vaišnys, 2008:70). Tarpukario Lietuvoje įsivyravęs „vienos tautos, vienos kultūros, vienos valstybės“ principas sudarė prielaidas lietuvių sąmonėje ir kultūroje „įsitvirtinti tautinio egocentrizmo, teisuoliškumo

ir aukos vaidmens tradicijoms“ (Donskis, 2005:23), kurios persikėlė tiek į viešosios erdvės konstravimo bei palaikymo sampratą, tiek į viešojo, laisvo žodžio raišką. Kitas klausimas, ar ši „vienos tiesos“ tendencija, istoriškai pateisintina, atsižvelgus į tuo metu buvusią kultūrinę patirtį ir politinę situaciją Antrojo pasaulinio karo, okupacijų grėsmės kontekste, turi teigiamą konotaciją pasaulio atvirumo, pilietinės visuomenės kūrimo etape? Autoritarinėse sistemose suformuoti įpročiai mąstyti nekritiškai, o priimant ir prisitaikant prie autoriteto (šiuo atveju naujo) visuomenę suvaržo, ypač krizių, konfliktų laikotarpiais, ir skatina „rinktis vieną tiesą“, negu pasitikrinti tikrovės vaizdą iš keleto nuomonių, kaip tiesos šaltinių, teikiančių svarbią informaciją. Lietuvos kultūrą, valstybę, tapatybės politiką tyręs Vytautas Kavolis kultūros teorijos studijose pabrėžė, kad kūrybiškumo susikaupimui tam tikruose perioduose priešasčių tenka ieškoti „bendruomenės organizacijoje ir jos vertybėse, kiek šiedu veiksniai veikia jos narių biologiškai pagrįstą potencialą, jį skatindami arba užgniauždami“ (Kavolis, 1959). Vienu iš svarbiausių humanistinės sąžinės bruožu Kavolis laikė atsakingo individualizmo etikos principą, kuris remiasi „atsakomybe duoti, bet kiekvieno laisve pasirinkti, ką duoti“ (Kavolis, 1963), ir įvedė „pažangaus žmogaus“ terminą, vartojamą santykiams su žmogiškąja korupcija apibrėžti. Išskyla laisvo žmogaus ir jo gebėjimų kritiškai kvestionuoti save ir savo visuomenę bei kultūrą problema, aktuali įvairias istoriniais laikotarpiais, esant įvairiems režimams, taip pat nukreiptina į gilesnį spaudos vaidmens bei žurnalistikos uždavinių suvokimą. Greimas atkreipė dėmesį į demitifikacijos problemą, svarbią

demitifikuojant pasenusias vertybes, kai nei žmonės, nei visuomenės nepasidaro laisvesnės. Vieną mitų sistemą gali pakeisti kita mitų sistema, vieną ideologiją galima demitifikuoti su sąlyga, kad „turi ir gali duoti naują ideologiją, leidžiančią žmogui arba tautai gyventi“ (Greimas, 1966). Kultūrinis išėivijos intelektualų sambūris, reiškėsis kritiškais diskursais „Metmenų“ ir „Santaros–Šviesos“ leidiniuose, atliko svarbų vaidmenį ideologijos demitifikacijos procese, kuriant „priimtinus ideologinius modelius, kuriais ateityje lietuvių tauta galėtų vadovautis, pereinant iš neigimo į teigimą“ (Greimas 1966). Diskutuodamas apie žmogaus, „defnuojančio savo identitetą“ sumažėjusio tikrumo aplinkoje, esant istorinei dviprasmybei situaciją, Kavolis pažymėjo, kad kiekviena epocha istoriškai save įprasmina ne tik dabarties teigimu, bet ir praeities įvertinimu. Daroma išvada, kad reagavimo į konkrečias, kritinio svarbumo istorijos situacijas pobūdis lemia, kaip / ar „sukuriami patys lemtingiausi akcijos vertinimo kriterijai ir savęs identifikavimai“ (Kavolis, 1966). Kavolio išvalgos, susijusios su identiteto, socialinės struktūros, revoliucijos mitu, neprarado aktualumo ir yra taikytinos, analizuojant spaudos vaidmenį visuomeninių ir istorinių lūžių kontekste, siejamame su 1988–1989 metų pokyčiais Lietuvoje. Jo teigimu, kai „revoliucija nusikrato autoritarinio elemento, ji fragmentuojasi į kitokio pobūdžio revoliucijas, nustoja būti organizuotu sąmokslu ir tampa spontaniška besiformuojančių grupių identiteto išraiška“. Vykstant pokyčiams, kai už kiekvienos revoliucijos yra savo identiteto ieškanti grupė, negali būti harmonijos; valdžių perversmo stiprumo išdavas gali silpninti radikalus siekis

vystyti „tikėjimus“: visuomeninio aparato konstruktavimą kaip svarbiausią moralinį aktą, visų lygią teisę dalyvauti to aparato konstruktavime; ir geros valios radikalumą, kylantį iš visiems lygių teisių pripažinimo (Kavolis, 1969).

Amerikos lietuvių judėjimai ir kultūrinė šviečiamoji veikla yra neatsiejama Lietuvos tautos istorijos dalis; lietuviškai leisti periodiniai leidiniai sudaro vientisą Lietuvos žurnalistikos sistemą. Išeivijos spauda nuo „Gazietos lietuviškos“, leistos 1879 metų Niujorke, ne tik telkė ir švietė lietuvių emigrantus, bet ir skatino ideologinių srovių, palaikiusių „lietuviybės gaivinimo“, „tautinės vienybės“ idėjas, atsiradimą. Šios nuostatos tapo ypač svarbios Antrojo pasaulinio karo metu, iš Lietuvos pasitraukus daugeliui inteligentų ir emigracijoje atkūrus iki sovietų okupacijos Nepriklausomoje Lietuvoje veikusias politines organizacijas, palaikiusias priešišką JAV nusiteikimą aneksuotų Baltijos šalių atžvilgiu, taip pat siekusias išsaugoti Lietuvos Nepriklausomos valstybės tęstinumą. Kaip vienas iš svarbesnių bendradarbiavimo aspektų buvo išeivijos ryšių su okupuota Tėvyne palaikymas: radijo stoties „Amerikos balsas“ Vašingtone laidų transliacijos, kurių klausymasis draustas sovietinės stagnacijos laikotrupiu, buvo reikšmingos Lietuvoje 1978–1987 metais kaip savita nesitaikstymo su režimu forma, necenzūruotos ir nepropagandinės informacijos, žinojimo iš Vakarų gavimas. Išeiviai ir materialiai rėmė „Lietuvos Katalikų bažnyčios kronikos“, kaip savilaidinio, pagrindinio pasipriešinimo leidinio spausdinimą, jo transportavimą į Lietuvą bei „Kronikos“ turinio transliavimą radijo laidose lietuvių kalba.

Visuomenė ir komunikacijos poreikis

Informacinės nelaisvės sąlygomis Lietuvos žiniasklaidos sistema veikė kaip propagandos ir taisyklių nustatymo priemonė, kuria sovietinės valdžios aparatas vykdė visuomenės minčių ir veiksmų kontrolę. Išvystytos cenzūros, persekiojimo ir tabu nustatymo formos, skatinusios „prisitaikymą“, „kolaboravimą“, „dvigubos moralės ir dvigubo mąstymo“ įpročius, išmokė žurnalistus savicenzūros, „žaisti žaidimus su cenzūra“, rašyti ironiškai, „tarp eilučių“. Svarbu išsiaiškinti psichologinį represijų baimės / prisitaikymo ir jo poveikio stiprumo aspektą, analizuojant visuomenės informavimo priemonių ir visuomenės santykius. 1985–1987 metais Sovietų Sąjungoje prasidėjus *perestroikai*, atsirado *glasnost* reiškinys, sudaręs spaudos laisvėjimo, istorinės atminties gaivinimo ir visuomenės emocinio pakilimo prielaidas, iškilus socialinių reformų būtinybei, tačiau žmonių nepasitikėjimas dezinformaciją skleidusia žiniasklaida buvo stiprus. Įvardijimas, kokias ilgalaikes pasekmes tautiniam identitetui ir moraliniam psichologiniam stabilumui turi autoritariniai režimai, represijomis ir siekimu įgyvendinti nerealias ideologines vizijas sustiprinantys žmonių savisaugos instinktus, išugdantys prisitaikymo mechanizmus ir individo savimonę perkeitę kolektyvine sąmone, padėtų išsamesnei žiniasklaidos ir jos įtakos visuomenei analizei. Valstybiniai ir bendruomeniniai prieštaravimai matomi spaudoje ir žurnalistikos raidoje; periodika yra visuomenės socialinių santykių, tautos pilietinio, kultūrinio brandumo arba pažeistumo ir žurnalistų pilietinės misijos išraiška, aktuali aiškinantis nacionalinės tapatybės klausimus. Spaudos vaidmens supratimas

svarbus ne vien galimybe taikyti idealistines Habermas viešosios srities sampratas praktiniu lygmeniu. Esama esminių skirtumų tarp to, koks yra laisvo žodžio ir minties, taip pat individo laisvių ir teisių įsisąmoninimas Vakarų Europos demokratijose, kuriose laisva spauda reflektavo vyraujančias nuomones ir ideologijas ekonominės laisvės sąlygomis ir diktatūrų, medijas panaudojusių melo, ideologijos, politinės kontrolės tikslams bei prieštaraujančių socialinei ir moralinei žmonių prigimčiai sąvokų sklaidos. Lietuvoje vykstant spaudos laisvėjimo, vadavimosi iš sovietinės ideologijos procesui, politinės, ekonominės ir teisinės permainos palietė visuomenės informavimo priemonių sistemą, informacijos laisvės, žurnalistinės etikos, objektyvumo ir tiesos sampratą. Žiniasklaidos, valstybės ir pilietinės bendruomenės santykiai Lietuvoje pereinamaisiais laikotarpiais nėra iš esmės išnagrinėti, o trūkstam tyrimų, neapibendrinus minties raiškos ir viešųjų diskursų, sudėtinga analizuoti komunikacijos pobūdį ir minėtų socialinių sistemų ryšį. Okupacinių / represinių režimų patirtis palieka žmonių sąmonėje gilius psichologinius pėdsakus, suformuoja negatyvaus mąstymo įgūdžius, permainų laikotarpiams pasireiškiančius frustracija ir nepasitikėjimu. Kaip kaita paveikia žmones ir organizacijas, kai visuomenė tampa nauja struktūra ir dariniu? Ar greitos permainos yra tokios chaotiškos ir atsitiktinės, kaip galima spręsti iš informacinio srauto, kurį pateikia žiniasklaida, nepateikdama kaitos proceso, susidedančio iš įvairių modelių bei jėgų, analizės? Kaip keičiasi spaudos vaidmuo, kintant politinei sistemai, informacijos ir valdžios santykiams? „Įvykių ir reakcijos spartinimas taip pat daro poveikį, nesvarbu, ar permainas laikytume geromis,

ar blogomis. Žiniasklaidos kaita platesniu požiūriu sukelia valdžių kaitą arba prie jos prisideda“ (Toffler, 2000:15). Informacija ir žinios yra demokratiškiausias valdžios šaltinis, keliantis pavojų kiekvienai politinei valdžiai. Toffler pabrėžia, kad visame pasaulyje naujomis žiniasklaidos priemonėmis siekiama patraukti atsakomybėn, o kartais ir nuversti vietos valdžią. 1968 metų „Prahos pavasario“ įvykiai Jugoslavijoje ir mėginimai išsiveržti iš sovietų ideologinio aparato kontrolės turėjo įtakos tuo metu sustiprėjusiam Baltijos šalių politiniam aktyvumui, sužadinusiam viltį, jog priešintis totalitariniam režimui, ateityje įmanoma išsikovoti laisvę. Pralaimėjus „Prahos pavasariui“, politiškai aktyvūs žmonės buvo persekiojami KGB struktūrų, represinio aparato vykdytojais ribojant intelektualinę, kūrybinę veiklą šnipinėdami ir verbuodami laisvaminčius „bendradarbiavimui su sovietų valdžia“. 1980 metais Lenkijoje buvo įkurtas „Solidarumo“ sąjūdis, skatinęs visuomenę išsikovoti teisę dalyvauti priimant svarbius lenkams sprendimus, pasižymėjo ideologiniu nuoseklumu ir spaudai kėlė savęs atpažinimo, tapatybės rekonstravimo, savimonės stiprinimo reikalavimus. „Naują socialistinį žmogų“ sukūrusi medijų sistema atmetė naujų vertybių, idėjų ir vilčių poreikį, paskleidusį destruktivią propagandą ir informaciją, kurios tikslas buvo paskleisti nusivylimą, abejones ir sustiprinti žmonių frustraciją. Neatitinkantis realybės pasaulio vaizdinys, kurį masinės komunikacijos kanalais transliavo spaudą kontroliavęs valdžios blokas, ne taip greitai transformavosi į realybės konstrukta, sudarytą iš įvairių nuomonių, faktų, žodžio laisvės ir žurnalistinės tiesos. Grupėms įkūrus alternatyvią spaudą ir konsoliduojant visuomenę politiniam,

kultūriniam pliuralizmui; saviraiškos ir laisvo pasikeitimo nuomonėmis teisė, kaip demokratijos pamatas, apibrėžiama sąvoka „spaudos socializacija“, buvo įtvirtinta Solidarumo programos 32 tezėje 1981 metais „Teisės komunikuoti“ ir „komunikacijos, kaip įgaliojimo“ sampratos, susijusios su spaudos vaidmeniu bei įtaka demokratinėje visuomenėje, tapo aktyvaus judėjimo, siekiančio reformuoti socialinę sistemą, dalimi“ (Jakubowicz, 1998:10).

„Per Rytų Europą 1989 m. nusiritusi revoliucijų banga buvo trijų susijusių jėgų padarinys:

- 1) *ilgalaikio socializmo nesugebėjimo užtikrinti tokią ekonominę gerovę, kokia buvo žadama propagandinėmis priemonėmis;*
- 2) *Sovietų sąjungos pareiškimų, kad ji daugiau nepalaikys komunistinių vyriausybių, grasindama karinėmis intervencijomis;*
- 3) *Informacijos lavinos, kuri užgriuvo komunistines valstybes, nepaisant cenzorinių pastangų ir kurią naujomis priemonėmis perdavinėjo naujoji žiniasklaida* (Toffler 2000:372).

Totalitariniam valdžios aparatui, cenzūruojančiam žiniasklaidą, kontroliuojančiam kiekvieną žodį, sklindantį iš radijo ar televizijos, svarbia masinės informacijos priemone, skatinančia oponuoti ir priešintis režimui, telkiančia disidentiniam judėjimui, buvo Katalikų Bažnyčios veikla, slopinta komunistinių ideologijų. Religiniių institucijų moralinė įtaka, kaip atsvara melui, stiprėjo ir dėl „socialistinio gyvenimo nenormalumo“, persmelkusio žmonių dvasinę egzistenciją. 1972 metais pasirodžiusi „Lietuvos Bažnyčios katalikų kronika“, redaguota Romos katalikų kunigų, įsijungusių

į disidentinę veiklą, konsolidavo visuomenę priešintis struktūrai, ardančiai tautinių / moralinių vertybių pamatus. „Kronika“ buvo pirmasis ir ilgiausiai ėjęs pagrindinis periodinis leidinys ir kaip kita savilaidinė spauda, leistas ir platintas neįtikėtinai sudėtingomis sąlygomis (Mišiūnas, Taagepera, 1993).

Kas visuomenėje sukelia komunikacijos poreikį, kodėl, įvykus vieniems ar kitiems politinio, viešojo gyvenimo įvykiams, būtina gauti ir pasikeisti informacija, taip pat nustatyti bendrą orientaciją į esamus pasikeitimus? Tenkinant intensyvaus komunikavimo poreikį, žiniasklaida yra vienas iš pagrindinių institutų, formuojantis viešąją nuomonę, taip pat atliekantis „deklaruotų interesų, faktų bei įvykių kaupimo, selekcionavimo ir paskirstymo vaidmenį“ (Bielinis, 2005:10). Demokratinėje visuomenėje informacija ir laisva spauda apibrėžiama kaip viena iš pagrindinių žmogaus teisių, žinios ir pranešimai reikalingi, kad piliečiai suvoktų savo socialinę aplinką, žinotų, kaip į ją reaguoti, ir reaguodami apibrėžtų bendras nuostatas socialinei grupei, subkultūros ir kultūros nariams, tačiau iš okupacinių režimų išsivadavusios šalys turi nueiti ilgą kelią savęs išisamoninimo, tautinės tapatybės atpažinimo, pilietinio sąmoningumo ugdymo kryptimi. „Vienas iš stipriausių poreikių, kurį tenkina spauda, yra savęs atpažinimo (saviidentifikacijos) poreikis masinės komunikacijos kontekste“ (Jakubowicz, 1998:9). Visuomenėse, kurias palietė greiti pokyčiai, tapatybė nėra aiškiai apibrėžta ir spauda reikalinga, kad padėtų susikurti socialinėms grupėms ir patenkintų giliai įsisamonintą bendruomeninės tapatybės poreikį (Jakubowicz, 1998:9). Posttotalitarinėse Rytų, Vidurio Europos ir Baltijos valstybėse, kuriose daugelį dešimtmečių,

esant nedemokratiškam režimui, buvo nepatenkintas visuomenės saugumo poreikis; savęs atpažinimo, identiteto patvirtinimo ir saviraiškos galimybės bei lūkesčiai buvo stipriai susieti su žiniasklaida. Blumleris (1985) išskiria „socialinio identiteto“ motyvą, skatinantį naudotis visuomenės informavimo priemonėmis: žmonės nori rasti savo socialinės tapatybės patvirtinimą tuo, ką jie mato, girdi ir skaito medijose. Spauda jiems padeda sustiprinti bendruomeninius ryšius bei vertybes, identitetą vertinant kaip atsakomybę.

Skirtingi spaudos ir pilietinės visuomenės vaidmenys

Pabrėžiant autonomiškos viešosios erdvės palaikymo ir laisvos žiniasklaidos sistemos, kaip vienos iš esminių politinės visuomenės institucijų, svarbą, išskiriamas spaudos išsipareigojimas „atskleisti visuomenei svarbius dalykus ir užtikrinti, kad viešieji asmenys privalėtų išaiškinti savo retoriką arba į viešąją erdvę įtraukiamus mitus, morales bei ideologijas“ (Sherover 1989). Skirtumai tarp idealios ir aktualios spaudos sampratos gali būti reflektuojami pagal „kokybiškų debatų“ visuomenės informavimo priemonėse trukmę ir patirtį. Ekonominiai ir socialiniai santykiai, susiklostę Vakarų Europos demokratinėse šalyse, esant nacionaliniams, politiniams, kultūriniais skirtingumams, lėmė skirtingą spaudos raidą, turėjusią įtakos pilietinių bendruomenių raidai. Didesnės ekonominės galimybės, kurias lėmė rinkos sąlygos, skatino spaudos (taip pat partijų leidinių) įvairovės atsiradimą ir funkcionavimą. Kad veiktų idealias žurnalistikos ir pilietinės visuomenės sampratas atitinkanti spauda, turi pasikeisti

valstybės ir piliečių (taip pat žurnalistų kaip elito) santykių samprata, nulemta dėsningo vystymosi iš pototalitarinės į tikrai pilietinę / demokratinę sąrangą. Neįsisąmoninus, kokiomis moralinėmis, etninėmis kategorijomis vertinamas pilietiškumas, spaudos laisvė ir atsakomybė valstybėse, turinčiose didelę demokratinę ir piliečių visuomenės brandos patirtį, prisiimama sunkiai įgyvendinama misija „ant seno pamato“, naudojant „senosios santvarkos plytas“ statyti „naują“ valstybės, laisvos spaudos ir visuomenės statinį.

Analizuojant Talcott Parsons struktūrinį-funkcinį modelį (Kunczik ir Zipfel, 2001:66–71) pagrindžiama visuomenės informavimo priemonių funkcijų (socialinės ir ekonominės) reikšmė, išskiriama politinė funkcija: spauda sukuria „viešąją sferą“ (forumą socialiniam diskursui), tiria ir kontroliuoja priimamus sprendimus (atlieka „sarginio šuns“ funkcija), informuoja piliečius ir dalyvauja politiniame gyvenime, suteikdama politiniams sprendimams daugiau skaidrumo (Bukhart 1998: 368–400; Jarren ir Meier 2002:105–109; McQuail 2005). Viešoji sfera yra simbolinė ir socialinė sfera, kurioje vyksta viešasis diskursas, formuojasi visuomenės nuomonė ir sprendimų priėmimo valia.

Pagal Jurgen Habermas, žiniasklaidos ir visuomenės bei demokratijos santykių tyrusio viešumo aspektu, viešumas yra piliečių dalyvavimas didelėje, visą visuomenę apimančioje idėjų rinkoje arba dideliame forume, kurio debatų rezultatai daro įtaką valstybinei politikai. Habermas išskyrė viešumo efektyvumą, kuris turi būti akivaizdus realiai valdžios politikai (Krupavičius, Lukošaitis, 2004:144). Remiantis klasikine liberalizmo teorija, „viešoji sfera yra

erdvė tarp valdžios ir visuomenės, kurioje individai mokosi formaliai ir neformaliai kontroliuoti valstybę; formali kontrolė yra valdžios rinkimai, o neformali pasireiškia viešosios nuomonės poveikiu“ (Jakubowicz, 1998:12). Habermas viešosios sferos modelyje numatomas platus ir aktyvus piliečių dalyvavimas viešuosiuose forumuose, kuriuos atitinka žiniasklaida. Keičiantis visuomeninei santvarkai, visuomenės dalyvavimas atviruose forumuose sustiprėja, žiniasklaida, kaip viena iš sudedamųjų valdžios bloko dalių, nesiekia dominavimo politinių pasisakymų aspektu, tačiau, pakilimui nuslūgus, transformuojantis socialiniams santykiams, pereinama į kitą viešosios sferos lygmenį ir būtina nuolat identifikuoti viešosios erdvės palaikymo aplinkybes bei sąlygas.

Viena iš esminių žurnalistikos funkcijų visuomenėje – „savistabos“ funkcija (Arnold, 2006:420) įgyvendinama, surenkant temas ir problemas iš kitų sistemų, atrenkant, redaguojant jas ir paskleidžiant viešojoje arenoje. Šiuo atveju spaudos vaidmuo, kaip įvairių institucijų ir veikėjų, sudarančių visuomenę, dalyvės, yra sureikšminamas. Ji turi paskleisti informaciją, kuri remiasi problemomis ir aktualijomis, išreikšiančiomis viešąjį interesą, svarbų kitoms visuomenės sistemoms ir organizuoja viešąjį dialogą bei atskleidžia platų ir įvairių turinčiųjų nuomones spektrą.

Prisiimdamos skirtingus vaidmenis, spauda ir pilietinė visuomenė bendradarbiauja, iš dalies atlikdamos tas pačias funkcijas, pavyzdžiui, organizuodamos viešąsias diskusijas bei forumus, formuluodamos ir pateikdamos svarstyti problemas visuomenei. Patariamoji funkcija yra abiejų sistemų dalis, nes spauda turi

prižiūrėti valdžią ir pilietinę visuomenę atlieka tą patį uždavinį, tik kitaip. Prie bendruomenėje konkrečiu laikotarpiu dominuojančių vertybių greičiausiai prisitaiko žiniasklaida, patenkinanti gyvybiškai svarbų komunikavimo poreikį. Informacija, skirta piliečių bendruomenei, nėra „reiškinys pats savaime, nukreiptas į save“, bet remiasi tuo, ką žmonės turi bendra, ir siekia juos jungti į visuomenę (Fiske, 1990:92). Žiniasklaida, informuojanti piliečius apie įvykius, nėra laisva pranešti ir spausdinti bet ką. Remiantis epistemologiniais argumentais, žiniasklaida dėl savo subjektyvumo iš dalies praranda galimybę pranešti apie įvykius jų neinterpretuodama. Ar, keliant idealistinius uždavinius žurnalistikai, neverta atkreipti dėmesio į tai, kad spauda nėra laisva nei nuo vidaus problemų ir prieštaravimų, nei nuo išorės jėgų poveikio? Visuomenei, išsilaisvusiai iš totalitarinio režimo ir neturinčiai demokratinio gyvenimo įgūdžių, pragmatiškai suvokiančiai savo santykius su valstybe (ir pareigūnais), būtina stiprinti savistabos funkciją ir spręsti demitifikacijos problemą: nuolat tikrintis tapatybės neatitiktis. Greimo žodžiais tariant, „išskyla ne politikos, o visuomenės sąmonės terapijos uždavinys“ (Greimas, 1966), kurio sprendimas turėtų tapti spaudos interesų lauku. Erdvė už kasdienio gyvenimo ir kiekvieno vieta joje aktyviai interpretuojama savaip, o spauda, įsipareigojusi saugoti viešąją erdvę, turi palaikyti skirtingus požiūrius ir visuomenės kritiškumą. Manipuliacijos viešajame diskurse ir nepaaiškinta politinė retorika prisideda prie „įteisavimo krizės“ ir visuomenės ciniškumo pasireiškimų. „Netricdomas informacijos teikimas grindžia ir palaiko visuomenės autonomiją ir laisvą

erdvę. Laisvoje visuomeninėje erdvėje visos žinios yra visuomeninės, t. y. visų pirma ne ideologinės ar turinės, o politinės“ (Mickūnas, 2007:110).

Svarbu išskirti, kad socialinių santykių struktūros elementai pasireiškia kaip „grumtynės“ – tai kova dėl socialinės patirties, asmenybės žmoniškumo, jos santykio su socialine santvarka, tos santvarkos tekstų ir prekių prasmių“ (Fiske, 2008:31). Vienas iš esminių prieštaravimų, programuojantis konfliktus, yra žmonių ir „valdžios bloko“ sąveika, t. y. dominuojančių jėgų aljanso, išreikšto institucijomis, tokiomis kaip antai: vyriausybė, politika, pramonė, medijos, švietimo sistema, teisė ir t. t. „Žmonės prieš valdžios bloką kaip tik šis prieštaravimas, o ne „klasė prieš klasę“ yra centrinė ašis, poliarizuojanti kultūros teritoriją“ (Hall, 1981:238). Įvertinant, kad spauda yra viena iš sudedamųjų „valdžios bloko“ dalių, pripažįstama, kad ji, kaip ir kitos institucijos, nepaisant savo prigimtinės autonomijos, turi interesų. Visuomenėje, esant demokratiniam režimui, saviraiškos ir spaudos laisvė yra svarbiausi ir neginčijami demokratijos elementai, apibrėžiami kaip „valdžios sistema, kuri priskiria visuomenei maksimalią atsakomybę nuspręsti, kaip ji nori gyventi, ir suponuoja prielaidas, kad visuomenė būtų visapusiškai informuota, priimdama atsakingą sprendimą“ (Fiss, 1996:92). Nuo režimo stiprumo ir pranešimų, kurių rengimą ir skleidimą buvo monopolizavusi valdžios struktūra, priklausė pasekmių ilgalaikiškumas, turintis įtakos tautiniam mentalitetui, formuojantis stipriems savisaugos instinktams. Psichologiniu požiūriu bendruomenės, patyrusios autoritarinių režimų nenormalumą, tampa intravertiškomis, susitelkusiomis vidiniam,

o ne išoriniam dialogui. Vykstant intensyviems politiniams, visuomeniniams bei kultūriniais pokyčiams, kai iš okupacinio režimo, cenzūros ir rezistencijos įžengiama į laisvės situaciją, prasiveržia užspaustos jėgos, pasireiškiančios aktyviu dalyvavimu viešojoje sferoje. Tačiau po tam tikro laiko įsigali „švytuoklės principas“ ir vadovaujasi senais, pasąmoniniais refleksais, nes jie taip greitai neperformuojami. Žiniasklaidoje, naudojantis ir (prisidengiant) spaudos laisvės samprata, pateikiama įvairių rūšių informacija ir pagal tai, kaip ji veikia visuomenę, darytina išvada, kad spauda „nėra apsaugota nuo manipuliacijų, politinių autoritetų, motyvuotų ideologinio uolumo arba šiurkščių nesubrendėliškų asmeninių interesų, nuo ekonominių jėgų, kurios riboja informacijos šaltinius, jų įvairovę ir integralumą“ (Bogart, 1995:2).

Viešieji debatai ir piliečiai

Pilietinėje visuomenėje viešoji sfera remiasi laisvai prieinamu kiekvienam dalyvavimu, tai yra viešųjų debatų forumas, kuriame piliečiai laisvai diskutuoja ginčytiniais klausimais dėl bendrų interesų, išsako ir išreiškia savo požiūrį, siekia bendro sutarimo svarbiais visuomenei dalykais. Kaip posttotalitarinėse visuomenėse, kuriose saviraiškos, minties ir žodžio laisvė buvo ribojama, veikia viešųjų debatų ir viešosios erdvės palaikymo mechanizmas? Negalima teigti, kad sovietinės ideologijos laikotarpiu viešosios sferos visai nebuvo. Atkreiptinas dėmesys į visuomenės pakilimo, lydinčio politinius judėjimus ir dalyvavimo viešajame forume atoslūgį, abejingumą valdžiai ir valstybei, susijusį su grįžimu prie įpročių „nereikšti nuomonės“ apie netenkinančius

socialinius reiškinius. Aktualus tampa informacijos, kuri sukuria socialinius subjektus, socialinę realybę ir simbolinius tikrovės įvaizdžius, kokybės tyrimas ir visuomenės edukavimo, išsilavinimo klausimas. Fiske pabrėžia, kad informacijos apibrėžimas yra „disciplinarinis, talpinantis disciplinotumą objektyvumo, atsakomybės ir politinio išsilavinimo srityse. Tai, ką žmonės turi žinoti, kad tinkamai funkcionuotų liberali demokratija, apima valdymo formą, liberalią retoriką (debatus) ir valdžios pliuralizmą“ (Fiske, 1992:49). Vadinasi, vienas iš svarbiausių dalykų, siekiant demokratijos, išlieka debatų, arba viešųjų diskusijų, kokybinė vertė ir jų pasiskirstymas tiesos ir objektyvumo atžvilgiu. Ar klasikinis viešosios sferos modelis, kurį suformulavo Habermasas, grindžiamas viešosios erdvės autonomija nuo valstybės ir nuo rinkos, atitinkantis XIX a. pradžios viešąją sferą buržuazinės demokratijos ankstyvojoje stadijoje ir nunykusią moderniose industrinėse socialinės gerovės valstybėse, išlieka normatyvine kategorija, nagrinėjant posttotalitarinių valstybių, pasirinkusių ilgą demokratinės brandos kelią, patirtį? Pavyzdžiui, Garnham tvirtinimu, „tikrai demokratinėje visuomenėje viešoji sfera turi būti tiksliai apibrėžta ir atskirta iš dalies nuo valstybės, ir iš dalies nuo piliečių visuomenės, kad sudarytų erdvę racionaliems ir universaliems politiniams skirtingumams, laisviems nuo ekonomikos ir valstybės“ (Garnham, 1986:41). Ar tos pačios idealistinės valstybės, rinkos ir viešosios sferos santykių sampratos taikytinos posovietinėms šalims, kuriose nefunkcionavo laisva rinka ir ekonominės gerovės poreikis nebuvo patenkinamas? Kokį lygmenį turi atitikti viešoji sfera, kad funkcionuotų

viešieji debatai, patenkinantys viešumo poreikį ir garantuojantys demokratiją greitesnės raidos valstybėse? Demokratinėje visuomenėje, kurioje įstatymais numatyta saviraiškos teisė ir laisvė viešai išreikšti politinę, žurnalistinę ir viešąją nuomonę, vyksta prieštaringas trijų institucijų diskursas. Kiekvieno iš šio diskurso dalyvių dominavimas politinėje komunikacijoje gali kelti pavojų demokratinėi sanklodai. Esama daugelio forumų, kuriuose diskutuojama viešai; žiniasklaidos institucijos, kartografojančios realybės ir visuomenės vaizdą, sudaro vieną iš svarbiausių viešosios sferos elementų.

Tokiomis sąlygomis, kai piliečiai sudaro „viešumą“ ir sąmoningai dalyvauja bendruomenės gyvenime, rūpindamiesi bendrais kasdieniais reikalais, jiems būtina „dalintis empiriniais rėmais ir simbolinėmis žaliavomis, kad susiformuotų kolektyvinė tapatybė, kuri yra nepastovi ir kinta“ (Dahlgren, 1992:17). Psichologinio, kultūrinio, politinio pobūdžio analizė skatintų nesinaudoti mėgėjiškais schemomis, nustant ribas asmeninio ir politinio, privataus ir viešojo gyvenimo kontekste. Geopolitikos, valstybės, regiono, kaimynystės, identiteto, lyties, rasės, klasės „tvarkymui“ reikalingas geras pasirėngimas, kuriam apibūdinti Jameson (1991) įveda terminą „kognityvinis kartografavimas“. Žurnalistika suvokiama kaip viena iš visuomeninio gyvenimo kartografavimo formų, identifikuojanti įtampas, pokyčius, judėjimus. Profesionali objektyvumo ideologija įpareigoja pateikti piliečiams laisvą nuo įtakų, depolitizuotą tiesą, kuri prienama ir surandama esant tikriems, viešiesiems debatams. Viena vertus, paprastas problemos pristatymas negarantuoja objektyvumo. Kad galėtų daly-

vauti viešuose debatuose ir svarstymuose viešojoje erdvėje, visuomenė turi būti kompetentinga kritiškai svarstyti rūpimus klausimus. Pripažįstant, kad „viešoji erdvė nėra duotybė, jos gyvavimas yra nuolatinė steigtis, savo pačios tikslas ir priemonė, reikalaujanti kiekvieno piliečio pastangų“ (Mickūnas, 2007:59), laisva spauda sutampa su demokratija ir yra pati sau tikslas. Žmonės gali nesugebėti patys mobilizuotis, kad turėtų daugiau įtakos valdžios sistemai, kuriančiai esmines socialines sąlygas, tačiau, būdami piliečiai, jie turi siekti ir kovoti už galimybę kontroliuoti jų pačių egzistavimo sąlygas. Atsižvelgiant į tai, kaip piliečiai supranta laisvos spaudos ir propagandos skirtumą, tiek jie gali būti tikri informuotumo ir „žinojimo, kuris yra viešų svarstymų, dialogo ir įteisinimo galimybės sąlyga“ (Mickūnas 2007:77), atžvilgiu. Kai viešoji nuomonė formuojama pasitelkiant propagandą, ritualinį teatrą bei psichologinio poveikio priemones, auditorija tampa paveiki įtakoms ir manipuliacijoms. Post-totalitarinėse valstybėse, kuriose valdžios atstovai laikėsi principų, kad viešieji reikalai tvarkomi visuomenei nedalyvaujant, piliečiai yra pasyvesni ir mano, kad gali turėti mažai įtakos kontroliuojant valdžios atstovų veiksmus, taip pat neturi teisės dalyvauti viešojoje diskusijoje apie bendrus reikalus. Valstybės pareigūnams prisiimant atsakomybę už viešųjų reikalų sprendimą ir vadovaujantis „teisinga“ ideologija, kokia buvo socialistinėje visuomeninėje santvarkoje, atsiranda „technokratija be politinio etoso“ „valdžia, kuri mano galinti spręsti viešuosius reikalus, remdamasi medžiaginiais interesais bei techniniu išmanymu“ (Mickūnas, 2007:77). Viešoji erdvė užteršiama įvairiais mitais, mažėja

informuotumo, daugėja piliečių skundų, ir diskursas iš laisvo virsta manipuliaciniu.

Kyla klausimas, ar žmonės, propagandinėmis ir represinėmis priemonėmis pratinti prie „dvigubo mąstymo“, nepasitikėjimo santvarka, yra motyvuoti sąmoningai dalyvauti pilietinės visuomenės, grindžiamos jos idealais bei principais ir dalyvauti viešojoje komunikacijoje kaip „atsakingai suvoktame įsipareigojime“? Rawls (2002) svarsto, „kaip turi būti įsivaizduojami piliečiai, kurie galėtų sukonstruoti protingiausias koncepsijas, ir kokia turėtų būti jų moralinė psichologija, kad ji palaikytų daugumą teisingą politinę visuomenę“ (Rawls, 2002:53). Jis iškelia „teisingumo kaip sąžiningumo koncepsiją“ ir atkreipia dėmesį į „moralinės galios, kuri remiasi mūsų gebėjimas siūlyti arba priimti ir paskui laikytis sąžiningo bendradarbiavimo principų vardan jų pačių, o tai yra esminė socialinė dorybė“, reikšmę (Rawls, 2002:103). Viešumo idėja, kuria remiasi teisingumas kaip sąžiningumas, pasiekiamas tada, kai piliečiai pripažįsta viešuosius teisingumo principus ir žino, kad kiti juos taip pat pripažįsta. Kalbama apie „gerai tvarkomą visuomenę“, kurioje laisvi ir lygūs piliečiai bendradarbiauja, vadovaudamiesi abipusiškumo principu tenkina viešumo reikalavimus. Tačiau ar nuostatas, apimančias viešumo sąlygą, kurios vienas iš esminių tikslų „realizuoti socialinį pasaulį, kuriame galima perprasti pilietiškumo idealą, žadinti norą būti tokiu piliečiu“ (Rawls, 2002:118), gali realizuoti medijos, nuolat nediskutuodamos savo vaidmens ir uždavinių klausimais, kylančiais įvairiais visuomenės demokratėjimo raidos etapais? Idealistinio diskurso požiūriu visos racionalios ir laisvos diskusijos vyksta žvelgiant iš piliečių perspektyvos, bendrosios kultūros kontekste. Rawls politinio žodžio

laisvę priskiria pamatinei minties laisvei ir daro išvadą, kad „pamatinės laisvės riboja ne tik viena kita, bet ir pačios save“. Kaip vieną iš pastovių taškų politinio žodžio laisvės lauke jis nurodo „jokių išankstinių apribojimų spaudos laisvei nebuvimą, išskyrus specialius atvejus bei revoliucinių bei ardomųjų doktrinų propogavimo laisvės visišką gynimą“ (Rawls, 2002:357). Esama susitarimo, kad bendrieji politiniai, religiniai ir filosofiniai diskursai nėra ir negali būti cenzūruojami. Išvados: tose šalyse, kuriose buvo varžoma spaudos laisvė, siekiant įdiegti vieną ideologiją, pripažinti autoritarinę tiesą ir suformuoti valdžiai palankią visuomenės nuomonę, istoriškai susikūrė įtampa tarp to, kas vadinama „viešuoju interesu“, politinių pilietinių teisių, laisvių ir pareigų. Baltijos valstybėse laisvos spaudos raida buvo susijusi su politinėmis aplinkybėmis pagreitinoto vystymosi, sovietinės ideologijos demitologi-

zavimo, pseudovertybių demontavimo ir tuo pat metu pamatinių moralinių, egzistencinių, dvasinių vertybių atkūrimu, istorinės tiesos gražinimo, tautos identiteto išgryninimo kontekste. Spaudos laisvės samprata skiriasi nuo to, kas apibrėžiama kaip „saviraiškos laisvė“. Esant laisvai rinkai, kuriantis pilietinės bendruomenės kontūrams, visuomenės gerovės, saugumo ir autonomijos lūkesčiai yra nukreipti į spaudą. Baltijos šalių istorija vertinama „tylios ir gynybinės dramos“ aspektu ir nelankstūs „taisyklių, kaip galvoti ir apie ką galvoti“, kanonai paliko ženklus žurnalistikos raidoje. Laisvos spaudos formavimosi etapai nagrinėtini spaudos santykių su valstybe ir pilietine visuomene plėtojimosi atžvilgiu. Spaudos vaidmens, atsakomybės, pilietinės žurnalistikos ir aukštų profesinių kriterijų suvokimas gali prisidėti prie kritiškumo, apsaugančio visuomenę nuo „naujo autoriteto“ pripažinimo.

LITERATŪRA

ARNOLD, Klaus (2006). Publikumsorientierte Qualitat ein Weg aus der Zeitungskrise? *Medien-Qualitäten, Öffentliche Kommunikation zwischen ökonomischen Kalkül und Sozialverantwortung*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft, p. 415–434.

BIELINIS, Laurus (2005). Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė. Vilnius: Eugrimas, 127 p. ISBN 9955682108.

BLUMLER, Jay G. (1985). The Social Character of Media Gratifications. *Media Gratifications Research. Current Perspectives*. Beverly Hills: Sage Publications.

BOGART, Leo (1995). Media and Democracy. *Media Studies Journal*, 1995, vol. 9 (3).

BURKHART, Roland (1998). *Kommunikationswissenschaft*. Wien: Bohlau, p. 368–400.

DAHLGREN, Peter (1992). *Journalism and Popular Culture*. London: Sage. ISBN 080398670X.

DONSKIS, Leonidas (2005). *Tapatybė ir laisvė: trys intelektualiniai portretai*. Vilnius: Versus Aureus, 224 p. ISBN 9955601493.

FISKE, John (1990). *Įvadas į komunikacijos studijas*. Baltos lankos, 239 p. ISBN 9986 861 608.

FISKE, John (1992). Popularity and the Politic of

Information. In P. Dahlgren, C. Sparks (eds.) *Journalism and Popular Culture*. London: Sage, p. 45–61. ISBN 080398670X.

FISKE, John (2008). *Populiariosios kultūros supratimas*. Vilnius: Žara, 176 p. ISBN 9789986340901.

FISS, Owen M (1996). Building a Free Press. In A. Sajo, M. Price (eds.) *Rights of Access to the Media*. The Hague: Kluwer Law International.

GARNHAM, Nicholas (1986). The Media and the Public Sphere. In P. Golding, G. Murdock, P. Shesinger (Eds.) *Communicating Politics: Mass Communications and the Political Process*, Leicester: Leicester University Press. p. 37–53.

GREIMAS, Algirdas Julius (1966). Mitai ir ideologijos. *Metmenys*, Nr. 12, p. 9–27, *Metmenų laisvieji svarstymai*, p. 76.

HALL, Stewart (1981). Notes on deconstructing „the popular“, in R. Samuel (ed.), *Peoples History and Socialist Theory*. London: Routledge and Kegan Paul, p. 227–240.

JAKUBOWICZ, Karol (1998). *Media and*

Democracy. Council of Europe Publishing, ISBN 9287134138.

JAMESON, Frederic (1991). *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso.

JARREN, Otfried; MEIER, Werner A. (2002). Mediensysteme und Medienorganisationen als Rahmenbedingungen für den Journalismus. In O. Jarren; W. Hartmut (eds.) *Journalismus-Medien-Offentlichkeit*. Weisbaden: Westdeutscher Verlag. 99–163 p.

JUOZAPAVIČIUS, Rytis (2002). Ar nyksta viešumas Lietuvoje? [žiūrėta 2002 m. gegužės 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt>.

KAVOLIS, Vytautas (1959). Kūrybiškumas istoriniu žvilgsniu. *Metmenys*, Nr. 1, p. 6–14, In Gasiliūnas V. (sud.) *Metmenų laisvieji svarstymai: 1959–1989*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 14.

KAVOLIS, Vytautas (1963). Ir erezija, ir humanizmas. *Metmenys*, Nr. 7, p. 90–100, *Metmenų laisvieji svarstymai*, p. 52.

KAVOLIS, Vytautas (1966). Neaiškūs žmogus ir istorijos dviprasmybė. *Metmenys*, Nr. 12, p. 80–102, *Metmenų laisvieji svarstymai*, p. 99.

KAVOLIS, Vytautas (1969). Prisikėlimo ir revoliucijos metaforos. *Metmenys*, Nr. 17, p. 84–102, *Metmenų laisvieji svarstymai*, p. 116.

KRUPAVIČIUS, Algis; LUKOŠAITIS, Alvidas (2004). *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida* Vilnius. Poligrafija ir informatika, 560 p. ISBN 9986850517.

KUNCZIK, Michael; ZIPFEL, Astrid (2001). *Publizistik*. Köln: Bohlau. *Einflussfaktoren im Journalismus*. Journal and PR, p. 187–197.

McQUAIL, Denis (2005). *Mass Communication Theory*, 5th edition. London: Sage. 624 p. ISBN 9781412903721.

MICKŪNAS, Algis (2007). *Demokratija šiandien. Straipsniai ir esė*. (sud. A. Sverdiolas). Versus Aureus, 432 p. ISBN 9789955340652.

MIŠIŪNAS, R., TAAGEPERA, R. (1993) *The Baltic States. Years of dependence 1940–1990*. London, Berkeley, Los Angeles: Hurst and Co. LTD., University of California Press, ISBN 1-57607-335-1.

RAWLS, John (2002). *Politinis liberalizmas*. Vilnius: Eugrimas, 445 p. ISBN 995550109X.

SHEROVER, Charles M. (1989). *Time, Freedom, and the Common Good*. Suny press.

TOFFLER, Alvin (2001). *Valdžių kaita. Žinios, turtas ir prievarta artėjant XXI amžiui*. Vilnius: Tyto Alba, 551 p. ISBN 9986161975.

VAIŠNYS, Andrius (2008). Nusidavimai mūsų periodikos raidoje: draudimų diegimas, draudimų vengimas, draudimų tradicijos kūrimas. *Žurnalistikos tyrimai*, Nr. 1, p. 64–80.

Žurnalistikos principai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.journalism.org/resources/principles>.

MEDIA, CHANGE AND CIVIL SOCIETY

Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė

S u m m a r y

The purpose of the article is to attract attention to the role of press and its meaning in the context of civil society in one of the developmental stages of democracy. After the social structure had changed in Lithuania, as in other post soviet countries where the totalitarian ideology deformed the concepts of truth and identity, the need and expectations of psychological security to create a better future were directly related to the press.

On the grounds of political philosophy, the imperative of public space as an imperative of a basic democracy institution which appears when

the members of community create and support it, is analyzed. Analyzing the way in which the press as one of the governmental blocks participates in the maintenance of public space because of itself and represents the citizens, shows the level of public discussion quality and community information. The right of society to receive information is political since the awareness guarantees the realization of universal freedom; the purification of press links with civil society is important as a theoretical basis when examining the role of media in the periods of societal changes.